گۆتنێن مەزنان د گۆلزارا شێخ تاهرێ شووشی دا

عبدي حاجي محمد[1] رمضان حجي قادر[2] نوزاد عبدالله حاجي[2]
[1] پشكا زمانێ كوردی، فەكولتيیا زانستێن مرۆڤايەتی، زانكويا زاخۆ، هەرێما كوردستانێ – عێراق
[2] پشكا زمانێ كوردی، سكولا پەروەردا بنيات، فەكولتيیا زانستێن پەروەردەيی، زانكويا دهوك، هەرێما كوردستانێ – عێراق
((رەزامەنديا بەلاڤكرنێ: 9 تيرمەه 2015))

پۆختە

گۆلزار ژياننامأ پێغەمبەری و ديرۆكا بنەمالا وی و بوسلمانەتيێ تاكو سالا(5) پێنجێ كوچی ب خۆڤە دگريت، ئەڤ بەرهەمە يێ تژی شيرەت و پەندە و ب زمانێ خەلكێ سادە هاتييە نڤيسين داكو هەر كەس تێبگەهەت و مفای ژێ وەربگريت، گۆتنێن مەزنان ژی بۆ خەلكی و ب زمانێ خەلكی هاتينە دارشتن. نێزيكی دەه هزار دێرێن شعری د گۆلزارێ دا هەنە و گەلەك گۆتنێن مەزنان تێدا دهێنە ديتن، ئەڤجا چ راستەوخۆ يان ژی نەراستەوخۆ ژ فولكلۆرێ كوردی وەرگرتينە و د شعرێ دا هاتينە بەرجەستەكرن. ڤەكولين ل بن ناڤ و نيشانێن (گۆتنێن مەزنان د گۆلزارا شێخ تاهرێ شۆشی دا) و د پێشەكييەكا كورت دا گۆتنێن مەزنان و مەزراندنا وان د شعرا كوردی دا هاتينە بەحسكرن و پاشی ب بەرفرەهی بەحس ل مەزراندنا گۆتنێن مەزنان د گۆلزارێ دا هاتيەكرن.

پەيڤێن سەرەكی: گۆلزار، ئەدەبێ كلاسيكی، گۆتنێن مەزنان، فولكلۆر.

پێشەكی

گۆتنێن مەزنان ژ بەرەبابەكی بۆ بەرەبابەكی و ب رەنگێ سەرزارەكی هاتينە ڤەگۆهاستن و زيندی ماينە، ئەڤە ژی بۆ وێ ناڤەرۆكا پەند ئامێز و فورمێ نازك و خوەشك دزڤريت. د پێداچوونا گۆلزارێ دا كو ژياننامأ پێغەمبەرييە و نێزيكی دەه هزار دێرێن شعرێ ب خۆڤەدگريت، مرۆڤ خۆ دناڤ قەفتەكا گۆتنێن مەزنان دا د بينيت. جهگرتنا ڤان گۆتنان بوونە ئەگەرێ نڤێسينا ڤێ ڤەكولينێ.

گۆتنێن مەزنان (پەند) ژ چەند پەيڤان يان ژی ژ رستەكێ و پتر ژ رستەكێ ژی پێكدهێت، گەلەك جاران رويدانەك د بيتە ئەگەرێ پەيدابوونا ڤان گۆتنان(گۆتنێن مەزنان دەربرينەكا رۆنكری بۆ هزرەكا دەستنيشانكری و سەربوورا جڤاكی – مێژوويی يا مللەتەكی يە)[1] ،ئانكو پشتی تشتەك روی ددەت ئەو سەربوور د بيتە رێبەرەك و ئەنجامێن وێ مفا ژێ د هێتە وەرگرتن و كەسەك ئاقلمەند ئەڤ رويدانە ب سەری هاتی يان ژی ب سەرێ ئێكێ دی هاتبيت و ئەو ب شارەزاييا خۆ بێخيتە د چارچووڤەكی دا و ب رەنگەكێ ئاوازدار كو تا رادەيەكێ خۆدان كێش و سەروا و خۆش و سڤك بيت ل سەر زارێ خەلكی و ب مفا بيت داكو سەرنجا گوهداری بۆ خۆ رابكێشيت و پاشی بكەڤيتە سەر زارێ خەلكی و ب ڤێ چەندێ و ب بوورينا دەم و دەورانان ناڤێ خۆدانی(كەسێ بۆ يەكەم جار ئەو گۆتن دەربڕی)

ل بیرا خەلکی نامینیت و گۆتن یا ب مفا و خۆش رەوان بیت، ڤێجا ژ بیرا خەلکی ناچیت و د بیتە بەشەك ژ کەلتۆر و فولکلۆرێ خەلکی و ئێدی دێ جهێ خۆ د ناڤ ملـلەتی دا گریت، ب تایبەتی ئەگەر بزڤرین بۆ سەردەمێن کەڤن کو چاپ و چاپەمەنی و بنگەهێن فێرکرن و پەروەردەییێ ژی نەبوون، ئەڤ گۆتنە ب وی ئەرکی رادبوون، ب رڤی رەنگی و د ناڤ هەمی گەلـلێن ل سەر روییێ عەردی هەبوینە و هەنە.

مەزراندنا گۆتنێن مەزنان د ناڤ شیعرا کوردی دا

وەکی دبێژن مەزنا چ بۆ بچیکان نەهێلایە، ئانکو ئەو بابەتێ تۆ ڤەدکەی ژ بەری تە بەرەبابێن کەڤن ئەو بابەت هلشکافتییە، بۆ ڤێ چەندێ رەخنەگرێ فرەنسی پوالۆ د بێژیت(هەموو شتێك گۆتراوە، بەلام هیچ شتێك هێشتاش هەر کاملێ نەبووە)[2]. فورستەر ژی دبێژیت: (ئەگەر چەند رۆمانڤیسەك ل سەر ئێك مێز روینن و داخاز ژێ بهێتەکرن کو هەمی ل سەر ئێك بابەت بنڤیسن، ل دیماهیکێ بەرهەمێن وان وەکی ئێك دەرناکەڤن و جوداهی دێ هەبن)[3]، ئەڤە وێ چەندێ د گەهینن کو نە تنێ هزر و ناڤەرۆکن بەرهەمی ژ بەرهەمەکێ دی جودا د کەت بەلکو شێوازێ نڤیساندنێ و زمانێ نڤیسەری رۆلەکێ مەزن د گێرن د ئاڤاکرن و پێکهاتا بەرهەمی دا، کەواتە سۆد وەرگرتن ژ بەرهەمێن کەڤن و ژ بەرێ دا هاتین هەبوونێ د خزمەتا نڤیسەرێ د دیڤدایە، کەواتە سەرکەفتنا تێکستێ و بەرهەمی ل سەر شیان و دەسهەلاتا نڤیسەری د مینیت، کا دێ چەوان شێت خوێندەڤانێ خۆ ب بەرهەمێ خۆڤە گرێدەت. ئەگەر نڤیسەرێ کورد ل فولکلۆرێ کوردی بزڤرت و مفای ژێ وەربگریت وەکی نورەددین زازا د بێژیت:(ئەگەر شاعیر و ئەدیبێن مە ئوسولەن عەرەبی و فارسی بەردەن و فۆلکلۆرا خوەدا ل چێرەیا خوە ب گەڕن و ئیلهاما خوە ژێ بستینن، نە بتەنێ ئەوێ تشتێن بژارتە بینن مەیدانێ لێ ژ جهانێ را سەروەتا خوەیا میلـلیان یا مەزن بدن زانین و وان حەیران بهێلن)[4].

ئەگەر ئەرکێ گۆتنا مەزنان ئەوبیت کو وەکی مامۆستایەکێ ب وەفا رێکێ نیشا خەلکی بدەت، کەواتە ئەو شعرا پەند ئامێز و بۆ خەلکێ هەژار هاتبیت ڤەهاندن دێ ژ هەموو شعرێن دی پتر گۆتنێن مەزنان ب خۆڤە گرن و بەرۆڤاژی ڤێ چەندێ شعرا بۆ تەخەکا تایبەت و بۆ وەسفا دولبەرێ هاتبیتە ڤەهاندن، گەلەك کێم گۆتنێن مەزنان دێ تێدا بینین. ئەگەر ئەم سەحکەینە مەلایێ جزیری و نالی کو دوو شاعیرێن ئاست بلندن د ئەدەبیاتا کلاسیکا کوردی دا، گەلەك کێم پەند د شعرێن وان دا د هێنە دیتن و کێم خوێندەڤان دشێن شعرێن وان شرۆڤەبکن یان ژی تێبگەهەن، وەلێ ئەگەر سەحکینە شاعرەکێ وەکی جەگەرخوینی کو هەمی ژیانا خۆ ژ بۆ گەلێ خۆ تەرخانکریە، دێ بینین کو گەلەك گۆتنێن مەزنان د شعرێن وی دا رەنگڤەدداینە، سەبارەت مەزراندنا فولکلۆری د شعرێن جەگەرخوینی دا ئەسکەرێ بویك د بێژیت: (جەگەرخوین ئەو هەلبەستڤانێ

کوردە یێ هەری مەزنە د سەدێ بیستێ دە کو رێچا هەلبەستڤانییا وی پتر نێزیکی زارگۆتنییە)[5]، یان ژی ئەگەر سەحکینە پیرەمێردێ شاعیر و رۆژنامەڤان دێ بینین وەکو پرۆگرامەك بۆ خۆ دەینایە و هەرچی گۆتنێن مەزنان زانین وەکو شیعر ڤەهاندینە و ئێخستینە د خزمەتا فێرکرن و پەروەردەکرنا خەلك و خوێندەڤانان دا. د. بەدرخان سندی د بێژیت: (پیرەمێردی نێزیکی 6500 گۆتنێن مەزنان د شعرا خۆ دا دارشتینە و ب خەلەکە د گۆڤارا ژین یا سلێمانیێ دا بەلاڤکرینە)[6] هەر سەبارەت پیرەمێردی د. شوکریە رەسول د بێژیت: (توانی 4448 پەندی پێشینانی کوردی بکا بە چوارین)[7]. ئەم د بینین د گۆلزارێ دا نێزیکی (60) دێرە شیعران ژ گۆتنێن مەزنان هاتینە وەرگرتن و ب هزاران دێرە شعر ژ ئایەتێن قورئانێ و فەرمۆدەیێن پێغەمبەری هاتینە وەرگرت وەکی ئەوبخۆ د بێژیت:

ئەکسەر ژ حەدیس و ئایەتن ئەو
یان قەولێ خودان دیرایەتن ئەو [8]

گۆتنێن مەزنان خۆدان تایبەتمەندینە و شیانێن باش د دەربرینێ دا هەنە و ژ ئەنجامێ سەربۆرا خەلکی و ژیان و ژیارا رۆژانە پەیدا بوینە و ل دەمێ د بیتە رێنیشاندەر داکو گەلەك یا درێژ نەبیت و نەبیتە جهێ سەرگێژیێ یان ژی ژبیرچوونێ، ڤێجا کەتینە بن گڤاشتنێ و ل دیماهیکێ ب دەربرینەکا جوان و کورت بابەتەکێ درێژ و ب مفا د دەینیتە بەر دەستێ گوهداری یان ژی خوێندەڤای، شیعر ژی پێدڤی ب زمانەکێ چرِ و پرە(هۆزان پێدڤی ب ئاخفتنێن کورت و بهێز و پر واتایە...لەورا ب دیتنا هۆزانڤانی گۆتنێن مەزنان ئێك ژ باشترین کەرەستانە بۆ ڤێ چەندێ)[9]

مەزراندنا گۆتنێن مەزنان د گۆلزارێ دا

ئەگەر گۆتنێن مەزنان هەمی بوارێن ژیانێ بخۆڤە گرتبن، د گۆلزارێ ژی دا لایەنێن (رەوشتی، جڤاکی، ئابووری، ئاینی و سیاسی) هاتینە مەزراندن، ب ڤی رەنگێ ل خارێ:

بارێ ئابووری: شاعێر سەربلندی و پێشڤەچوونا مرۆڤایەتیێ د خزمەت و کارکرنێ دا د بینیت، ئەوژی بێ ماندیبوون و رەنجکێشان نابیتن، وەکی د ڤێ دێرا هۆزانێ دا هاتی:

حەتتا تو نەبەی عەزاب و رەنجێ
زەحمەت تو ب گەهیە مال و گەنجێ ل60

بۆ ناڤەرۆکا ڤێ دێرێ گۆتنەکا مەزنان هەیە د بێژیت: (حەتا نیڤا دەستی رِەش نەبیت تاما دەڤی خۆش نابیت)[10]، شاعێر ل ڤێرێ راناوەستیت و بەلکی ژ کەسەکی بەرەو جڤاك و نەتەوەیان ڤە دچیت و ددەتە خۆیاکرن کو هەر مللەتەك ب حەز و ڤیان کاربکەت و پیشەیەکی ب دەست خوە بێخت ئەو د دنیایێ دا یێ سەرفەرازە، لەورا د بێژیت:

هەر قەومێ ژ خۆڤە بۆیە هشیار
کارەك ژ خورا کری شرین کار
سەربەستی ژییە ب ناز و تازە
دونیا وی درست و سەرفەرازە ل83

وەكی د گۆتنەكا مەزنان دا هاتی: (شۆلكەریٚ خۆبە، خۆشتڤییٚ خەلكی بە)[11]. هەرچەندە ل دویف ڤیٚ گۆتنیٚ خۆدانیٚ شۆلی بۆ خۆ كاردكەت، وەلیٚ ل بەر خەلكی ییٚ هەستی سڤك و شرینە، و سەرفەرازییا خۆ ژی ژ كاریٚ خۆ وەردگریت.

شاعیر ل جهەك دی، گەهەشتن ب مرادیٚ و ل خۆ خۆدان دەركەفتن و ژیانا خۆش ب هەبوونا كاریڤە گریٚددەت و دبیٚژیت:

هەر كەس ژخورا نەكەت چ كاران

ناگەهتە مراد و پشك و باران

نیٚ شەرمە ژ وان جوانە میٚران

وان چاڤ هەبتن ل نانیٚ خیٚران

داران تو ب پشتا خوبكیٚشی

نەك تۆ ب سوئالیٚ دل ب ئیٚشی ل132

دڤان دیٚریٚن سەری دا ئەڤ گۆتنا مەزنان كو بهایەك رەوشتی تیٚدایە د هیٚتە بیرا مرۆڤی: (سەریٚ ل بەر منەتان، بلا بچت ناڤ زیارەتان)[12] گەرەكە هەر تاكەك ژ لاییٚ خۆڤە ئەندامەك ئاڤاكەربیت د جڤاكی دا و ل دویف شیانیٚن خۆ كار و خەباتیٚ بكەت و ب دەستیٚ خۆ ژیارا خۆ ب ریٚڤە ببەت، نەكو كەسەكیٚ تەمبەلٚ بیت و چاڤیٚ وی ل دەستیٚ خەلكی بیت تاكو ئیٚك ب خیٚرا خۆ پاریەك نانی یان ئاهەك خارنیٚ بدەتیٚ. پاشی د بیٚژیت ماندیبوون و كاركرن ریٚخۆشكەرەكە تۆ بەهەشتیٚ ب دەست خۆڤە بینی:

حەتتا د جیهان نەكیٚشی زەحمەت

زەحمەت تو بچی بۆ نیڤیٚ جەننەت ل60

هۆزانڤانی بۆ نڤیٚسینا ڤیٚ ژیاننامیٚ (مفا ژ 16 ژیٚدەران)[13] وەرگرتیە، و دەمیٚ بەحسیٚ زارۆكینییا محەمەدی(س.ل) دكەت كو ل گۆندەكی مالەكا هەژار شیرددایێ و مەلایكەت د هیٚن و وی ژ ناڤ زارۆكان دەردئیٚخن و د بن سینگیٚ وی د كەلیٚشن، پشتی ئەو مالٚ ڤیٚ چیرۆكیٚ دزانن هەست ب ترسەكا مەزن دكەن و حەزدكەن ڤی زارۆكی بۆ خۆدانان ڤەگەرینن و هەر ل ترپا چیرۆكیٚ و كاریٚ لەزیٚ هۆزانڤان د دیٚرەكیٚ دا د بیٚژیت:

ئەم لازمە وی ببەین كو زوییە

هیٚشتا كو سەرە ئو هیچ نەبوییە ل152

گۆتنەكا مەزنان ل سەر ڤیٚ چەندیٚ هەیە ئەوژی: (خارنا ئەڤرۆ بهیٚلە بۆ سوباهی، بەلیٚ شولیٚ ئەڤرۆ نەهیٚلە بۆ سوباهی.)[14]. مەبەست ژ نیڤا دوویٚ یا ڤیٚ گۆتنیٚ ئەوە نابیت مرۆڤ ئەركیٚ خۆ پاشبیٚخیت، چونكی تشتیٚ نوی و بەری جهیٚ خۆ بگریت مرۆڤ دشیٚت ب سانەهی سەرەدەرییٚ د گەل دا بكەت، وەلیٚ ئەگەر گیرۆبوو و جهیٚ خۆ گرت ئیٚدی گوهرین دیٚ یا ب زەحمەت بیت، و هۆزانڤانی مفا ژ ڤیٚ گۆتنیٚ وەرگرتییە و ئاماژیٚ ژی ب گۆتنیٚن مەزنان دكەت و د بیٚژیت:

مەزنان گوتیە:هەیین گەلەك شول

ئەووەل د مەشن ب یەك قسە و پول

گەر تو قەدەرەك ڤەهیٚلی ئەو كار

نابی ب دوسەد رەجا و دینار

دارا تو ژ نوٚ ب دەست ب چینی

دیٚ شیٚی ب تنیٚ ژ بن دەرینی ل246

گەر ئەو قەدەرەك بهێتە هێلان

دەرنايێ ل جێ خو ئەو ب فيلان ل247

لەز د كارى دا گەلەكا گرنگە و هەر ڤەهێلان و گيرۆكرنەك پەشێمانى دێ د ديڤرا هەبيت:

چەن رۆژێ ئەگەر بكەى تو تەئخير

ئێدى ل تە دور دبيت تەدبير

تا بۆتە هەيە مەجال و فورصەت

تەئخيرێ نەكە دا نەخوى نەدامەت ل85

كورد د بێژن: (حەقێ خۆ پاڤێژە بەر تاڤێ، هەرە بەر سيبەرێ روينە خارێ)[15] . مەبەست ژ ڤێ گۆتنێ ئەوە كو مالێ مرۆڤى بۆ وێ چەندێ يێ باشە، خۆشيێ مرۆڤ بۆ خۆ ژێ چێكت، و رۆژێن تەنگاڤيێ خۆ پێ بپارێزيت وەكى د بێژن: (دراڤێ سپى بۆ رۆژا رەشە)[16] . هۆزانڤان ژى د گەل وێ چەندێ يە، كو مالێ دنيايێ تشتەكێ بێ بەهايە، وەلێ ل تەنگاڤيان ب كێر خۆدانى دهێت، و حەزدكەت مرۆڤ حەتا بشێت كاربكەت و مالى پەيدابكەت وەلێ ژ سنۆرێ حەلالى و رەواتيێ دەرنەكەڤيت ودبێژيت:

گەر بێت و بەلا بچيت ب مالى

مەمنون بى نەوەك ژ بۆ ب نالى....

ئەڤ مالێ دنێ كو چەن شرينە

ئەمما ژ حەياتێ جان چونينە

ئەڤ مالە ئەگەر چى بێ بەهايە

ئەمما گەلە جار ژ جان فيدايە

سەد شول نێ دبن ب مال و زێران

نابن ب دوسەد جووانە مێران

حەتتا تو دشێى تو خرِكە مالى

ئەمما ب جووانى و حەلالى ل110

بارێ ئاينى: ئەڤ دوو دێرێن ل خارێ:

ئەڤ كاڤلە دنێ كو بێ بەقايە

بۆ كەس نەدبت بو كەس نەمايە ل133

دونيا نە چ خۆش مەقام و وارە

هەر چۆنە بۆ كەس نەدوست ويارە ل156

وەكو نمۆنە هاتينە ئەگينا گەلەك دێرێن شعرى د گولزارێ دا وەكى ل بەرپەرێن(146، 157، 285، 516) د هێنە ديتن، هەر هەمى ئاماژەنە كو ل ديماهيكێ هەر مرنە و كەس حەتا حەتايێ نائزيت، هەلبەت هەبوونا ڤان هەمى دێران ل جهێن جودا جودا د داستانا گۆلزارێ دا كەسايەتيا نڤيسەرى دياردكەن كو وى وەكو كەسەكێ باوەردار پتر چاڤ ل پشتى مرنێ بوو تا وى رادەى دنيايێ وەكى كاڤلەكى نيشان ددەت و دبێژيت خۆشى ئەوە يا د بەحەشتا پشتى مرنێ دا هەى ژ بەركو ئەو يا هەروهەرە و ژ ناڤچوونا وێ نينە. د بوسلمانەتيێ ژى دا جەختى ل پوچاتى و بێ بهاييا دونيايێ دهێتەكرن هەر بۆ نمۆنە(يقوم انما هژە الحيوه الدنيا متع و ان الاخيره هى دار القرار.ايە 39 سورە غافر) د كوردەواريێ ژى دا هەر ب وى رەنگى دنيا هاتيە سالۆخدان و گەلەك گۆتن هەنە كو دنيايێ وەكو تشتەكێ بەروەخت نيشان ددن (دنيا وارە نەمالە)[17].(دنيا مشارە جارێ بيدە، جارێ بيهێنە)[18]. گەلەك گۆتنێن دى ژى ب ڤى رەنگى هەنە.

نەباوەرە كورديزانەك هەبيت و ئەڤێ گۆتنا مەزنان نەزانيت(هۆستا نەجار وەرە بنڤە وەكى

هەر جار شەڤ یەكە و دەرگەهـ هەزار)[19]، بەربەلاڤیا ڤێ گۆتنێ د ناڤ جڤاكێ كوردی دا (هەلبەت ب شێوازێن جودا) و ب عەینی مانا و مەبەست د هەمی شێوەزارێن زمانێ كوردی دا ڕەنگە بۆ وێ زۆلم و ستەما ب دەورانێن دوور و درێژ ل سەر گەلێ كورد هەی ڤەگەریت، دیسان باوەرداریا كوردان كو خۆدایێ مەزن خۆدان و رێبەرە و دێ هەر رێكەكێ یان دەرگەهەكی بۆ هەژار و بێ رێیان بینیت داكو ئەو زۆری و ستەم بهێتە لادان و سەركەفتن و تەناهی پەیدا ببیت، شاعر ڤێ چەندێ د ڤێ رێزكا شعری دا بەرجەستە دكەت:

خالق دەرەكی ئەگەر ب حیكمەت
بگریت،ڤەدكەت دیگەر برەحمەت ل159
بەرتەنگی ئەگەر چی زور د تالن
ئەمما نێ د كورت و سەر زەوالن ل217

(تەنگاڤی د دۆم كورتن)[20]، تەنگاڤی چەند د نەخۆشژی بن د دیڤ كورتن و زویكا ب سەرمرۆڤی دا دچن، ئەڤە مەبەستا ڤێ گۆتنا مەزنا و دیسان وێ رێزا شعری ئەوا د سەردا یە، وەلێ شاعیر د رێزەكا دی دا مە فێری تشتەكی دكەت كو رەنگە مرۆڤ وێ هزرێ نەكەت، ئەو ژی ئەوە مرۆڤ ل تەنگاڤیان پتر شیان و عەقلێ خۆ ددەتە كاری و رەنگە هەڤركیا شێری ژی بكەت:

نەیخاسمە وەكی زەلام بۆ تەنگاڤ
دێ بینتە دەرێ ل شێری دوو چاڤ ل506

نوی هاتن كەڤن خەلاتن، گۆتنەكا مەزنایە و شاعری بۆ مەبەستەكا ئاینی(مرن بۆ هەر كەسەكی یە) تنێ ب ئاماژان مرۆڤ د زانیت مفا ژ گۆتنێ هاتیە وەرگرتن و د ڤێ دێرە شعرێ دا ب كارئینایە:

كەس نابی ئەبەد ب جان بژیتن
نۆ كەڤن دبیت و دێ بچیتن ل157

بارێ سیاسی: هێز مرۆڤی ژ گەلەك نەخۆشیان رزگار دكەت و بەردەوامیێ د دەتە ژیانێ و شاعر بۆ ڤێ چەندێ د بێژیت:

مەعلۆمە ل نك هەمان یەقینە
قووەت سەبەبێ نەجات و ژینە ل83

گۆتنێن مەزنان ژی گرنگی ب هێزێ دایە، وەكی د ڤێ گۆتنێ دا خۆیا دبت(قوەت عللەتێ دبرت)[21] ، ئانكۆ دەرد ب هێزێ ژ ناڤ دچیت، وەلێ شاعیر ڤێ هێزێ ب ئێكگرتن و ل هەوارا ئێك چوونێ دا دبینت و ب سۆد وەرگرتن ژ گۆتنا(برا لە پشت برابێ، مەگەر بەڵا(قەزا) لەلای خوا بێ)[22]. یان ژی گۆتنا(دەست لە دەست و قووەت لە خوا)[23]، د ڤان گۆتنان دا هێز و پاشی سەركەفتن ب ئێكگرتنێ ب دەست د كەڤن و شاعری ژی مفا ژ ڤان گۆتنان وەرگرتییە و د هۆزانێن خۆدا بەرجەستەكرینە.

هەر مللەتەكێ كو لێك بەلاڤن
تا ماینە د بێ بەها و ناڤن
ئەو ژار و زەعیف و بەر بەلانە
هەر كەس بۆ خۆ دێ ب شێتە وانە
گەر چوست و چەلەنگ و ئێك خەبەربن
سەر ئێك ب جەواب و پڕ جەگەر بن
سەنگین دێ بن گەلەك شرین ئەو

ISSN: 2410-7557

مەردانە د ژین هەتا دژین ئەو

وەر سەیر و تەماشەئێ وەریسی

سستی ئو زەعیفی یا وی ریسی

ئەو پێکڤە هەموو کو بوونە داڤەك

لێکدی نە جودا دبن چ گاڤەك

قەد نابی ب فیل و کەرکەدانان

ناپرچی ب زۆرێ پەهلەڤانان.ل169

شاعیر وەکی د ڤێ گۆتنێ دا هاتی(دوژمنی دوژمنت بە دۆس بزانە)[24]، د بێژیت:

دوستێ وە کیە ب دوست د زانم

دوژمن وە کیە نەحەز ژ جانم ل349

ئەڤ دێرە شعرە و گۆتنا مەزنان چ ژ لایێ واتیێ بیت یان ژی ژ لایێ رۆخساری بت گەلەك نێزیکی ئێکن، چونکی پەیڤێن هەڤدژ(دوست و دوژمن) دوبارەبوینە و وەکی تەڤنەکی لێ دهێت وەلێ د ئەنجام دا دیاردبیت کو دوژمنێ مرۆڤی دەمێ دوژمنەك بۆ وی پەیدا دبیت مرۆڤ مفادارە و دوژمن لاوازدبیت، دیسان دوستێ دوستێ مرۆڤی بۆ مرۆڤی ژی دوستە ئەگەر یا راستەقینە بیت.

بارێ جڤاکی: (دوست دوو جۆرە دوستێ جانی و دوستێ نانی)[25]. د ڤێ گۆتنێ دا دیاردبیت کو دوو جۆر هەڤال هەنە، یەك هەڤالێ بەرژەوەندی و بەرفرەهیێ یە و یەك ژی یێ دروستە و ل تەنگاڤیان دەستهلینە. هۆزانڤان ژی جەختیێ ل وێ چەندێ دکەت کو ئەگەر دوست ژ جۆرێ ئێکێ بیت و تنێ تەفشییێ بەرێ خۆ بیت، ئەو هەڤال نەبیت چێترە وەلێ ئەگەر ل رۆژێن برس و ترس و تەنگاڤیان هەڤالێ خۆ ژبیر نەکەت، وی دەمی ئەو دۆستەك ب وەفایە:

دوستێ خو برا بزانە هنگی

گاڤا تو کەتی دەراڤێ تەنگی

مەعلۆمە خۆدانێ جاه و مالی

دوستێ وی ب ناز و گەف د نالی

یارێ تەیە یارێ رەنج و ترسێ

دوستێ تەیە دوستێ کولب و برسێ

مزگینی ئەگەر تە یار وەبیتن

گەر دێ وەنەبیت بلا نەبیتن ل108

د دێرەکادی دا د بێژیت مەرج نینە هەڤالێ ل بەرفرەهی و خۆشیێ ب سەرمرۆڤی ڤە بهێت ئەو یێ ب وەفابیت و رەنگە ئەو هەڤالێ پارییێ خارنێ بیت و ل تەنگاڤیان هەڤالینی دیاردبیت:

نەی دوستە کەسێ ل وەختێ نیعمەت

مەدحان و گەفان بکەت ژ هیممەت

یارێ تە ئەوە دگاڤە تەنگان

هاری تە ب کەت وەکی پلنگان

مەزنان گوتی یە: کو یارێ پاری

ناکەت ژ تەرا هاریکاری ل210

گۆتنەکا مەزنان هەیە د بێژیت: (دۆست و دوژمن لە تەنگانەدا دەردەکەون)[26]، د ژیانا رۆژانەدا هەڤالینیا باش و خاپ رۆلەکێ مەزن د گێرن و مرۆڤ راستی باشی و نەباشیێن دەورۆبەری د بیت لەورا گۆتنێن ب رڤی رەنگی پێدڤییەکا ژیانییە و بەردەوام هەنە و د گەل جڤاکی دمینن و ژ ناڤ ناچن(واقیعی ژیانی ئەو کۆمەڵگایانە ئەنوێنێ کە تیایانا پەیدا بووە، وە ئەگەر پێویستی و

دیاردەیەكی كۆمەڵایەتی نەبوایە، نەئەبوو، پەیدا نەئەبوو، نەئەژیا و نەئەما تا ئەمڕۆ.)[27]

خزماتی دیار دبیت هنگی

خزمێ تە كو كەت دەراڤێ تەنگی ل175

ئەڤ دێڕا ژووری باس ل خزم و مرۆڤكانێ دكەت و وەسان دیاردكەت كو كەسێ ل تەنگاڤیان ل هەوارا مرۆڤی بهێت ئەو خزمێ مرۆڤی یە وەكی د ڤێ گۆتنا مەزنان دا هاتی: (كی وەفایە ئەو برایە)[28]. ئەڤ گۆتنە د بارێ رەوشتی ژی دا د هێتە ب كارئینان.

هۆزانڤان حەزدكەت دەمێ یەك هزر د خاستنا ژنەكێ دا بكەت، بلا ئەو ژنك ژ بنەماڵەكا باش و ب تۆرە و خۆدان شەرەف بیت:

عەقل و نەسەب و حەسەب بخوازە

دین و شەرەف و ئەدەب بخوازە ل125

هەر د كوردەواریێ ژی دا ئەڤ تشتە د هێتە گۆتن(ژنێ بینن لە بنەماران، خوارزا دەچنە سەر خاران)[29]. ئەڤ گۆتنە جەختیێ ل وێ چەندێ دكەت كو ئەو ماڵا ژن ژێ دهێتە خاستن پێدڤییە یا باش و خودان رەوشت بیت چونكە زارۆك ب خالێن خۆڤە دچن. رەنگە ئەڤە ژ ئاینی هاتبیت وەرگرتن، چونكی فەرموودەیەك هەیە د بێژیت: (تُنْكَحُ المَرْأَةُ لِأَرْبَعٍ: لِمَالِهَا وَلِحَسَبِهَا وَجَمَالِهَا وَلِدِينِهَا، فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ، تَرِبَتْ يَدَاكَ)[30] وەلێ ئەگەر ئەم د ناڤ پەرتۆكێن كوردی یێن گۆتنێن مەزنان بگەرهین دێ ڤێ هزرێ د گەلەك گۆتنان دا بینین. ئەڤەژی تشتەك تەندروستە چونكی د گەلەك بیاڤان دا هەڤپشكی د ژیانێ دا د هێتە دیتن.

(ئێشا ل هەڤالی، تیرا ل كەندالی)[31]، مەبەست ژ ڤێ گۆتنێ ئەوە، دەمێ كەسەك د كەڤیتە د ئاریشەیەكا مەزن دا، ژ بارێ وی گرانتر بیت و گەلەك پێ بهێتە ئێشاندن، هەڤالێ وی ناكەڤیتە بن باری و وەكی تیرەك ب كەندالەكی بكەڤیت كو چ كارتێكرنا خۆ نابیت، وەلێ ئەڤ دێرە شعرە پێچەوانەی ڤێ هزرێیە، چونكی ئەڤە گۆتنا كەسەكییە دەمێ د شەرەكی دژی بوسلمانان دا د هێتە گرتن و ئێخسیر دبیت، پێغەمبەری (س.ل) دڤێت قەنجیەكێ لێ بكەت، وی بەردەت و نەكوژیت ژ بەر كو 3 سالان ژ بەری كوچا ژ مەكەهێ بۆ مەدینێ ئەوی ژی قەنجیەك ل پێغەمبەری و هەڤالێن وی كربوو و روولەكێ كارا هەبوو د راكرنا دوورپێچێ ل سەر پێغەمبەری(س.ل) د دۆزا (نەقزێ صەحیفە)وەلێ ئەڤ كەسە (ئەبی ئەلبختەری) دبێژتێ هەڤالێ من ژی نەكوژن، چونكی هین من بەردن و و وی بكوژن خەلك دێ بێژیت هەڤالێ خۆ هێلا د وی دەراڤێ تەنگدا و خۆ قورتالكر، وەكی د ڤێ دێرێ دا هاتی:

دۆستێ خۆ د نێڤ دەراڤێ تاری

هێلایە هەتا وی جان سپاری ل432

وەسان دیارە دەمێ ئێكی كچا خۆ دابایە شوی نەخت وەردگرت لەورا ئەڤ گۆتنە(بێ نەختێ بێ بەختێ)[32] د ناڤ گۆتنێن مەزنان داجهێ خۆ دگریت، شێخ تاهری ژی ئەڤ گۆتنە ب ناڤەرۆك و

رۆخسارڤە وەرگرتییە و ب ڤی رەنگیٚ ل خاریٚ د گۆلزاریٚ دا ئینایە خاریٚ:

نك وان وەیە وان نە قەدر و بەختە

گەر وەرنەگرن خەلات و نەختە ل451

باریٚ رەوشتی: من شولەژێنینە، دەردەکیٚ گرانە د ناڤ کوردەواریێ دا و ئەڤ چەندە باوەربخۆنەبوونیٚ د جڤاکی دا پەیدادکەت و هەر کەس تەفشییٚ بەریٚ خۆیە، و پشتگیری و هەوارهاتنا ئێکودوو نامینیت و هەرئێکی دڤێت خۆ قورتالبکەت و چ ب سەریٚ برا و هەڤسی و هەڤوەلاتییٚ وی دهێت بلا بهێت بۆ وی نەخەمە وەکی مەزن د بێژن(دنیا پڕ کیربیٚ بستەك لە من دوور بیٚ)[33]. هۆزانڤان ییٚ ژ ڤیٚ چەندیٚ رازی نینە و دبێژیت سەر و بنیٚ نەخۆشی و داکەفتنێن جڤاکی ژ ڤان ئەگەرانە:

(گەر بێت و بژیم و تێر ببم ئەز

صاحب مەزنی ئو خێر ببم ئەز

من باك نییە غەیری من ل برسان

بمرن و بچن ل برس و ترسان

یادی(تو بکە حەتا بخوم ئەز

تۆ ماندی ببە حەتا بژیم ئەز ل91

گۆتنەکا نێزیکی ڤیٚ هەیە ئەوژی دەمیٚ د بێژیت(زکیٚ تێر هایژ ییٚ برسی نینە)[34]، ئەڤ گۆتنە ژ جەرگیٚ جڤاکیٚ کوردی دەرکەفتیە و ملـلەت ژ ڤی دەردی دنالیت لەورا هۆزانڤان دژی ڤیٚ چەندیٚ رادوەستیت.

هەر کەس کو حەسەد د جان و دل بیت

دائیم دیٚ سەر و دلێ وی کول بیت

زور عادلە ئەو ئەگەر ب زانی

ئەووەل د کوژیت ل خۆ خۆدانی

هشیاربی برا نەبی حەسەد کار

حەتتا دو جیهان نەبی تو بیٚ بار ل109

دەخەسی دەردەکیٚ گرانە و هۆزانڤانی د ڤێت بێژیتە خوێندەڤانی، خۆ ژ ڤیٚ نەساخییٚ دوور بگرن چونکی ئەو خۆدانیٚ خۆ دکوژیت، وەکی دڤیٚ گۆتنیٚ دا هاتی: (ئەگەر مالێ خەلکی دزکیٚ هندەکا دا با، دا خۆ هاڤێژنە بەحریٚ دا، دا ییٚن دی مربانە ژ برسادا)[35]، ئانکو دەخەسی چاڤان ل خۆدانیٚ خۆ تاریدکەت و بەریٚ وی ددەتە پیلانا داکو دژی ییٚ دی راوەستیت ب تایبەت ئەگەر ییٚ بەرامبەر تشتەکی ب دەستخۆ بێخیت، ڤێجا رەنگە ئەڤ پیلانە دەخەسی تۆشی کارەساتەکیٚ بکەت وەکی مەزن د بێژن: (چالێ لۆ یەکیٚ هەلێ کەنی، خۆت دەکەویە ناویٚ.)[36].

ل لاییٚ شاعری تەنگاڤی و پێدڤیێن ژیانیٚ مرۆڤی فێری بەرخۆدان و هەولێن مەزن دکەن و سۆد وەرگرتن ژ ڤیٚ گۆتنیٚ(ئەگەر کتك ناچار بوو، دیٚ خۆ لناف چاڤێت شێری دەت)[37]، د بێژیت:

مەزنان گوتییە شرین زمانان

تەنگاڤی زیرەك دکەن خودانان

نابینی کتك د بیتە ناچار

گەل شێری دکەت ب پەنجە کوژتار ل222

خۆ مەزنکرنیٚ پەشیمانی یا ددیڤرا، لەورا شاعر دوژمناتیا خۆ بۆ ڤیٚ چەندیٚ دیاردکەت و

داخازێ ژ خەلكێ خۆ د كەت، خۆ ژ ڤێ چەندێ دوور بێخن و د بێژیت:

زینهار تو چ جار نەكەی تەكەببور

ئاخر دێ ژ وێ ب كەی تەحەسسور ل77

ئەڤە ژی د فولكلۆری دا د هێتە دیتن، وەكی د ڤێ گۆتنێ دا خۆیا دبت: (یێ بلند بفریت دێ نزم كەڤیت)[38].

(تاژییێ زۆر-زۆر بشینی نێچیرێ، نێچیرییێ ناكە)[39]. ئەڤ گۆتنە دەربڕینێ ژ وی كارێ كەسەك نە ژ دل و ب كۆتەكی بكت، كو چ ئەنجامێن باش بۆ نابن، دكەت. هۆزانڤانی مفا ژ ڤێ گۆتنێ وەرگرتییە و بۆ چوونا لەشكەریێ و پاراستنا دەستكەفتان ب كارئینایە و د بێژیت:

نۆكە ب جەبر دبینە عەسكەر

ما قەت د جیهان د بینە میرسەر ل95

دیارە هۆزانڤانی د ڤێت، خەلك هەمی د ئامادەباشیێ دا بن بۆ لەشكەریێ و خۆبەخشانە گیانێ وان ل سەر دەستێ وان بیت و بێ ترس و دوو دلی بەرگریێ بكەن و پێدڤی ناكەتن ب دارێ زۆرێ و ب بریاران خەلك لەشكەریێ بكەت.

ڤی كوژتی ژ ڤی برا و مامە

وی كوژتی ژ یێ هە باب تمامە

هەلنایێ مە یەكدی چاڤ ب چاڤە

ئاخر مە د بین ژ یێك بەلاڤە ل426

د ڤان دوو دێڕێن سەری دا بیرا مرۆڤی ل گۆتنا (چیا ب چیا ناكەڤن بەلێ چاڤ ب چاڤا د كەڤن)[40] دهێت، ب بوونا ل بەرێكراوەستانا لەشكرێ بوسلمانان و قورەیشیان ل وارێ(عودا نێزیك)، ئەوژی دەمێ هندەك سەركردێن قورەیشیان ناخازن شەر د ناڤ بەرا وان دا چێببیت چونكی هەمی خزم و كەس و كارێن ئێكن و د بێژن دەمێ كوشتن كەت ناڤبەرا مە دا وی دەمی ئێدی چاڤێن مە ب ئێكدوو ناڕابن.

هۆزانڤان د بینیت كو جڤاكێ وی گەلەكێ پەریشانە و چ ژێ ناهێت، ئەڤێ چەندێ ژی بۆ نەبوونا باوەریێ ب خۆ و دیڤەلانكیێ و خۆلامینیا بیانیان دیسان هەست ب كێماتیكرنێ د زڤرینیت و د بێژیت:

ئەڤرۆ د خۆرین ب ناڤێ دوژمن

لەو هندە شڕین د چاڤێ دوژمن ل94

د كوردەواریێ ژی دا گۆتنەكا هەی د بێژیت:(سواری خەلكی هەمیشە پیادەیە)[41]. دڤێت مرۆڤ بۆ خۆ بكەت و چاڤەرێی یێدی نەبیت، چونكی هەر كەسەكی بۆ خۆیە و هۆزانڤانێ كلاسیكێ كورد ئەحمەدێ خانی دیڤەلانكیا كوردان بۆ بیانیان ب شەرم و شۆری د زانیت دەمێ د بێژیت:

تەبعییەتێ وان ئەگەر چ عارە

ئەو عار ل خەلقێ نامدارە[42]

هزرەك د گۆتنێن كوردی دا گەلەكا هاتی رەنگڤەدان، دەربرینێ ژ ژیانا ئازاد و سەربەرزانە د كەت و دژی هەژاری و رسواییێ یە، هەر بۆ نمۆنە: (پیاوانە مردن نە خێزانە ژین)[43]. هۆزانڤان ژی پتر ژ جهەكی ڤێ چەندێ ددەینیتە بەرچاڤ و د بێژیت:

ئەڤ ژینە بلا نەبیت ب حیزی
ئەمما ب مری دگەل عەزیزی ل126
ئەی ژین کو نەبی ب چاڤێ شۆرە
سەرکێل تو هەرە بۆ قەبر و گۆرە ل432

(کولاڤ خوەهری) ئیدیۆمەکە بۆ کەسەکی د هێتە ب کارئینان کو چ کێماسی ل دەف نەبن(بێ منەتبیت)[44] و گەلەك یێ ژ خۆ پشتڕاست بیت، ڤێجا ئەم گۆتنەکا مەزنان د بینین: (راستی بێژی هەمی گاڤا کلاڤێ وی یێ خارە.)[45]، ل ڤێرێ دیاردبیت کو کەسێ راستگۆ هەمی دەمان یێ ژ خۆ پشتڕاستە و جهێ باوەریا خەلکی یە، شاعر راستییێ ب بنەکوکا هەڤپشکی و بازرگانییێ د زانیت:

راستیی و درستیی و ئەمانەت
ئاساسە بۆ شیرکەت و تیجارەت ل170
راستی یە سەرێ عیبادەت و ژین
ناگەهتە مرادێ چ درۆهین ل153

د ڤان دێڕێن سەری دا شاعیر راستییێ ب بنەکوکا خۆداپەرێسی و ژیانێ دزانیت، و بەرۆڤاژی ڤێ چەندێ کەسانێن درەوین هەمی دەمان داخ د دلن و ناگەهنە ئارمانج و مەبەستێن خۆ، ل نێزیکی ڤی تشتی ئەڤ گۆتنا مەزنان هەیە: (درۆ بنی قولە، بەلام سەری تەنکە)[46]. ئەڤ گۆتنە د بێژیتە مە وەریسێ درەوینی یێ کورتە و زویکا ئاشکرادبیت و ڕەنگە جارەکێ نانێ خۆ ب درەوا خۆ بخۆت وەلێ ئێدی کەس باوەر ژێ ناکەت.

هەر کەس کو خۆدانێ ئەصلێ پاکە
ئەو چاکی چ جا ژ بیرێ ناکە.ل154

گەر ئێك ژ تەرا ب کارە جارەك
سەد کار ژ ویرا بکەی موبارەك ل154

د ڤان دێڕێن سەری دا شاعیری د ڤێت بێژیتە خوێندەڤانێن خۆ، ئەگەر ئێکی چاکی د گەل تە کر، چاکیا وی ژبیرنەکە و ئەگەر دشیان دا بیت تۆ ژی چاکیان د گەل دا بکە، سەرەڕای هەبوونا گەلەك گۆتنان دەربارەی باشیێ، ئەڤ پەندە مە ئینایە: (چاکە بە چاکە چاکە.)[47]

تەبعێ کەرەمێ مەزان ب مالی
چەن کەس د سەخینە دەست خالی ل159

شاعر د ڤێ ڕێزاکا سەری دا وەسان د بینیت کو مەردایەتی و چاڤتێری نە ب پێچێبوون و دەولەمەندیێ یە، بەلکو گەلەك کەس هەنە د دەستخالی و هەژارن وەلێ کەسانێن مەردن، د گۆتنەکا مەزنان دا ئەڤ تشتە د هێتە دیتن: (دان ژ دلا یە نە ژ هەبوونێ یە)[48] ، ل ڤێرێ مەبەستا شاعری و گۆتنا مەزنان ئەو نینە کو دڤێت مرۆڤ یێ هەژاربیت داکو بشێت چاکیێ بکەت، نەخێر مەردایەتی و چاڤتێری تشتەکە ب کەسایەتیا مرۆڤی ڤە گرێدایە و ڕەنگە هەژار بی و کەسەکێ چاڤتێر بی یان ژی دەولەمەندبی و دیسان کەسەکێ چاڤ تێر بی، وەلێ ژلایەکدیڤە د هێتە دیتن کو شاعیر دژی هەژاریێ یە، چونکی هەژاری مرۆڤێ مەزن و ئاسایی ژی زەلیل و خراپ دکەت، هەر بۆ نمۆنە د ڕێزەکا شعری دا د بێژیت:

نێ کولبە زەلیل دکەت ئەمیران
هەر برسە خراب د کەت فەقیران ل163

ئەڤ چەندە د پەندەکا کوردی دا هاتییە رەنگ ڤەدان: (هەژاری ژەنگی مێرانە.)[49]

ئەڤ گۆتنە (خودانێ صەبرێ بە، میرێ مصرێ بە)[50]. جەختییێ ل هەدارێ دکەت، کو مرۆڤێ ب هەداربیت ئەنجام دێ دباش بن، ، و کا چەوان یوسف پیغەمبەر ب صەبر و هەدارا خۆ، بۆ عەزیزێ مسرێ، ئها وەسان مرۆڤ د شێت بگەهیتە پەیسکێن بلند. شاعیر ژی و ب سۆد وەرگرتن ژ فولکلۆرێ کوردی، د ڤان دێڕان دا بەحسێ هەدارێ دکەت:

هەر چەندی صەبر ل جانی تالە

ئاخر دبتن شرین و عالە ل217

هەر چەندی صەبر ل نك مە تالە

نێ عاقیبەتا وێ پاك و عالە ل362

مەزن د بێژن: (تیرێ لە کەوان دەرچوو، ناگەڕێتەو)[51]، ئانکو مرۆڤ لەزێ ل کریار و گۆتنان نەکەت داکو باش هزرا خۆ د وی کاری دا بکەت، چونکە پەشیمانییێ مفا تێدا نینە و تشتێ چوو ناهێتەڤە، شاعیر د بێژیت:

ئەو پاشی ژ دل دبیت پەشێمان

ناهێتەڤە قسە کو چۆ ژ ئەزمان ل303

ل جهەك دی شاعیر د بێژیت:

هەر ئەڤرۆ نەدەن چ عەهد و پەیمان

مێر شەرمە ژ قەولێ خۆ پەشێمان ل347

مەبەست ئەوە زوی زوی پەیمانێ نەدەی چونکە مرۆڤ بەرپرسە ژ گۆتنا خۆ، لێڤەبوون ژی گەلەك شەرمە، ئەم د بینین گۆتنەك هەیە د بێژیت: (کەر ب گەم و هەڤسار، مێر ب سۆز و قەرار)[52]، ئەڤە ددەت خۆیاکرن کا چەوان دەوار ب هەڤساری د هێتە گرێدان و نەشێت خۆ ژێ قورتالبکەت، ئها وەسان مرۆڤ ژی ب گۆتن و سۆزێن خۆڤە د هێتە گرێدان و هەر گۆتنەکا ژ دەڤی دەرکەڤت ل سەر دهێتە هژمارتن.

هەر کەس کو کەسەك نەڤێت ژ جانی

سەر تا ب قەدەم ب عەیب دزانی ل234

ل ڤێرێ شاعیر د بێژیت دەمێ ئێکی ئێك نەڤێت، باشی و نەباشیێن وی وەکی ئێك سەحدکەتێ و هەمی تشتێ وی ب خەلەتی د زانیت، گۆتنەکا مەزنان ژی هەیە: (یەکێك یەکێکی نەوێ، خەونی گولیەی پێوە دەبینێ)[53].

بەرتیل کو دبێن چ خۆش دەلیلە

سەد کارێ مەزن د کەت زەلیلە

هەر کەس تو د بینی توند و گەرمە

بەرتیلێ بدێ د گێری نەرمە ل247

د ڤان دوو دێڕێن سەری دا کاریگەریا بەرتیلان د هێتە خۆیاکرن، دیارە د فولکلۆرێ کوردی ژی دا ئەڤ دیتنە بۆ بەرتیلان د هێتە دیتن بۆ نمۆنە گۆتنا: (بەرتیل بەرد نەرم ئەکات)[54]، کو ئارێشە چەندا ئالۆز و ب گرێ بیت ب رێکا بەرتیلان دێ هێتە ڤەکرن، تا وێ ڕادێ بەرێ ڕەق ژی دێ نەرم کەت. ئەڤە وێ ناگەهینیت کو خەلك حەزدکەت ئەڤ کارێ نەشرین هەبیت، چونکی د گۆتنەکا دی دا هاتیە: (دونیا بوو ب بەرتیلان، گوو کەت هالێ فەقیران)[55]، کەواتە بەرتیل د خێرا هەژاران دا نینە. دەمێ د ڤان دێڕان دا دهێتە گۆتن:

بەرتیلەكێ ئەم ب ناڤ دیاری

ئەم چاكە بدەین ژ بۆ ڤی كاری

لائیق بۆ وەزیر و پادشاهان

گەل یەكدو كەسان ژ شارەزایان

بۆ شاهێ حەبەش سڤك ب نێرین

دا ئەم بۆ نەتیجە گوهـ ب دێرین ل247

ل دەستپێكا بەلاڤبوونا بوسلمانەتیێ، قورەیشیێن نەبوین بوسلمان گەلەك زۆری ل هەڤالێن پێغەمبەری دكرن، ئەڤجا ژ نەچاری هندەك ژ وان كەسێن باوەری ئینای كوچبەری حەبەشێ دبن، مەزنێن قورەیشیان ل رێكەكێ دگەڕهن داكو وان كەسان ژ حەبەشێ ڤەگەرینن، چونكی دترسن ئەو ئاین بەلاڤببیت و دیماهیكێ بەركێ ژبن پێت وان بینیت دەر، ڤێجا شاعیر د ڤان دێرێن سەری دا ب زارێ قورەیشیان د بێژیت: یا باش ئەوە ئەم بەرتیلا بدەین چونكە، بەرتیل گەلەك گرێكان ڤەدكەن. وەلێ ل لایێ شاعیری ئەڤ بەرتیل دانە تشتەكێ پیس و ڤێزەوەنە و كارێ مرۆڤێن نەباشە، لەورا شاعیری ئەڤ كارە ئێخستییە د ستۆیێ قورەیشیایێن نەبوینە باوەردار و دوژمنێن محەمەدی، ئەڤەژی تشتەكێ چاڤەرێكریە ژ شاعیری چونكە گۆلزار ب ناڤەرۆكا خۆ ڤە دژی وان بێ باوەرانە.

رۆژەكێ (ئەبۆ جەهل) گەلەك جڤینان د بێژیتە محەمەدی، وەلێ ئەو بەرسڤا وی نادەتەڤە:

پێغەمبەری هیچ جەواب نەگۆتە

لەو ئەحمەقی بەس جەواب سكۆتە ل256

گۆتنەكا مەزنان هەیە د بێژیت:(صە د رەویت كاروان ب رێكا خۆ دچیت)[56]، ئانكو وەكی تە ئارمانجەك دوور و كۆر هەبیت، ئەگەر تە دیت ئێك یێ ئالۆزیان د ئێختە د رێكا تە دا، تۆ وی پشتگوهـ بێخە و بەردەوام بە ل سەر رێكا خۆ هەروەكی تە گۆهـ ل وی نەبووی، لەورا د هێتە دیتن ئەڤ گۆتنە و دێرا شعری گەلەك ل ئێك و دوو د نێزیكن.

گەلەك گۆتنێن مەزنان دەربارەی زمانی یێن هەین، ئێك ژ وان: (زمان بەلّای سەرە)[57]، ئەڤە دەربرینێ ژ وێ چەندێ دكەت كو مرۆڤ هزر ل ئاختنا خۆ بكەت و پاشی باخڤیت، چونكە ئاخفتنێن زێدە خۆدانی تۆشی ئارێشان د كەت. شاعێر نە تنێ زمانی بەلكو ئەندامێن دی ژی وەكو بەلایەك دزانیت ئەگەر خۆدان ب شاشی ب كاربینیت:

گەر چاڤ و گوهن ئەگەر زمانە

نێڤ جێ خو صەرف نەكەی زیانە ل380

ئەڤە وێ چەندێ ناگەهینیت كو شاعیر زمانی وەكو تشتەكێ بێ بها و زێدە ببینیت، وەلێ ل ڤێرێ مەبەستا وی ئەوە، ئەگەر نە د جهـ و دەمێ خۆدا بیت، بەرۆڤاژی ڤێ چەندێ، شاعیر زمانی وەكو تشتەك ب سۆد بۆ دین و دنیا د زانیت:

نێ خۆلقێ خۆش و زمان شرینی

ناچارە ژ بۆ جیهان و دینی ل507

ئەڤە ژی د گۆتنێن مەزنان دا د هێتە دیتن:(زمانێ شیرین بهارا دلایە)[58]

گەلەك تشت ل دەورووبەرێن مرۆڤی هەنە و بهایێ وان گەلەكە، وەلێ هەر كەس ڤێ چەندێ نزانن و تنێ ئەوێ شارەزا نەبیت، لەورا كورد د بێژن: (قەدری زێڕ لای زەڕەنگەرە)[59]، چونكە زێرینگر زێری و بهایێ وی د زانیت.

هەر كەس نە د ناسی دور و جەوهەر

لەو زێری نەناسی بژلی زەرگەر ل389

بابەت نیە هەر كەسی گولا گەش

كەر تەبعی نەڤێت ژغەیری كەربەش ل389

د ڤان دوو دێرێن سەری دا شاعیر جەختیێ ل بابەتێ قەدر و بهایێ تشتی دكەت، وەلێ ل ڤێرێ سۆد ژ گۆتنەكا دی هاتیە وەرگرتن(كەر نازانێ بۆنی بێی چیە)[60]، مرۆڤ دزانن بێهنا بها یا خۆشە، وەلێ گوهدرێژ چ ژ ڤێ چەندێ نزانیت و تنێ وی كەربەش د ڤێن كو ئەو ژی گیایەكێ تێر ستریە و مرۆڤ نەشێت د بەرڕا بچیت، ئان دێ مرۆڤی بریندار كەت.

نێ چی نەكەر و نەزان و تەنبەل

ئەو هەردوو جیهان دبیت موعتەل ل400

(نەزانێ نەگوهدار دەردێ وی یە دەردەك بێ دەرمان)[61]، ل ڤێرێ جەختی ل وێ چەندێ دهێتە كرن كو نەزانێ نەكەر و نەگوهدار چ رێك ناچنێ و ب كێر تشتەكی ناهێت و كەسەكێ سەرفەراز نابیت نە ل ڤێ دنیایێ و نە ل دنیایا دی.

مەزن د بێژن:(یێ گۆهێ خۆ نەدەتە مەزنان، دێ پێڤە هێن دوو شاخێن بزنان)[62]، ئەڤە گرنگیا گۆتنێن مەزنان بۆ مە ئاشكرا د كەت و شاعیر ژی ڤێ گۆتنێ د شعرا خۆدا بەرجەستە د كەت، ئەڤە ژی باشترین گرۆڤەیە كو شاعیر ژ لایەكیڤە شارەزایە د فولكلۆر و گۆتنێن مەزنان دا و ژ لایەكدیڤە سۆد ژێ وەرگرتیە و باوەری ژی پێ هەیە لەورا ل گەل بۆچوونا مەزنایە ئەوا د بێژیت:

رەئیەك كو هەیە مە گوه ب دێرن

رەئییێت مەزنان گەلەك ب خێرن

لەورا چی نەكەت گوداریێ مەزنان

دێ پێڤە ب هێن وی شاخێ بزنان ل178

ئەگەر بێت و ئەم سەحكینە ژمارا گۆتنێن مەزنان و ئەو بارێن تێدا هاتینە ب كارئینان دێ بینین پتر ژ شێست دێرێن شعری مفا ژ گۆتنێن مەزنان دیتیە، وەلێ گۆتن هەیە پتر ژ جارەكێ هاتیە ب كارئینان و تنێ 48 گۆتنێن جودا جودا د خشتەی دا هاتینە بەرچاڤكرن و گۆتنا دوو جاران و بۆ ئێك مەبەست هاتی ب كارئینان ئێك جار هاتیە هژمارتن د خشتەی دا ئەو ژی ژ بۆ دیاركرن و بەرچاڤكرنا رێژا سەدی و د یاردبیت كو 29 گۆتنێن بارێ رەوشتی و 6 دبارێ جڤاكی و 5 د بارێ ئابووری و هەر ئێك ژ بارێن ئاینی و سیاسی 4 گۆتن هاتینە ب كارئینان بۆ پتر رۆهنكرنێ ژی ئەڤ خشتە(خشتێ دیاركرنا ژمارا گۆتنێن مەزنان و رێژا وان یا سەدی د هەر بارەكێ ژیانێ دا ژ لایێ ناڤەرۆكێ ڤە) هاتیە ئامادەكرن:

بار	ژمارە	ریژا سەدی
رەوشتی	29	60.4
جڤاكی	6	12.5
ئابووری	5	10.4
سیاسی	4	8.3
ئاینی	4	8.3

خشتە

ل ڤێرێ دیار دبیت كو بارێ رەوشتی ژ هەموویا پتر د هێتە دیتن ئەو ژی بۆ وێ چەندێ د زڤریت كو شاعێر كەسەكێ باوەرداره و ئەركێ هۆزانێ ل دەف وی هشیاركرن و هاندنا خەلكی یە بۆ كارێن باش.

شێخ تاهرێ شۆشی نە تنێ د گولزارێ دا گۆتنێن مەزنان بەرجەستەكرینە، د هندەك دێرە شعرێن دی ژی دا كو ژ دەرڤەی گۆلزارێنە هەست ب گۆتنێن مەزنان د هێتە كرن، بۆ نمۆنە دەمێ بەحسێ ژنێ دكەت دبێژیت:

ژن گەر وەنەبی ژ من بزانە

ئەو ژن نییە بەلكی ئاھ و ژانە63

ئەڤ دێرە شعرە ژ گۆتنا (ژن ژی هەنە و ژان ژی هەنە)64 هاتیە وەرگرتن.

هزر و ناڤەرۆكا گەلەك ژ ڤان دێرێن شعری و گۆتنێن مەزنان مرۆڤ د زمانێن دی دا د بینیت ب تایبەتی د زمانێ عەرەبی و فەرموودەیێن پێغەمبەری(س.ل) وەلێ نمۆنێن مە ئینایین، نە تنێ ژ لایێ ناڤەرۆكێ و هزرێ ڤە بەلكی رۆخسار و پەیڤ د هەڤبەشن د نەقەبا دێرە شعرێن گۆلزارێ و گۆتنێن مەزنان دا.

ئەنجام

- شێخ تاهری شعرێن خۆ ب زمانێ خەلكی و ب شێوازەكێ سڤك و رەهوان نڤیسینە و پتر ژ شێست گۆتنێن مەزنان د گۆلزارێ دا مەزراندینە.
- شاعری د بەرهەمێن خۆ یێن دی ژی دا گۆتنێن مەزنان مەزراندینە.
- گۆتن هەیە راستەوخۆ و هەیە نەراستەوخۆ، ژ فولكلۆری وەرگرتینە.
- گۆتنێن نەراستەوخۆ هندەك جاران ژ لایێ رۆخساری و هندەك جاران ژ لایێ ناڤەرۆكێ و هندەك جاران ژ هەردوو لایان ژ فولكلۆری هاتینە وەرگرتن.
- زمان و ناڤەرۆكا گۆلزارێ ب گۆتنێن مەزنان دەوڵەمەند بوویە.
- د یاردبیت كو 29 گۆتن د بارێ رەوشتی و 6 دبارێ جڤاكی و 5 د بارێ ئابووری و بۆ هەر ئێك ژ بارێن ئاینی و سیاسی ژی 4 گۆتن هاتینە ب كارئینان.
- ریژا هەری مەزن لایەنێ رەوشتی ڤەگرتیە و ئەڤەژی بۆ وێ چەندێ د زڤریت كو شاعێر كەسەكێ باوەرداره و ئەوی د ڤیا ب رێكا شعرێ خەلكی بێخیتە سەر رێكا باش و مرۆڤێن تەمبەل و بەرتیل خۆر و نەباش نەمینن و جڤاكەكێ ساخلەم پەیدا ببیت.

ژێدەر و پەراوێز:

[1] فولکلۆرێ رۆسی، ن. كرافتسوف و س. غ. لازوتین، موسكۆ، 1977، ل75. ب زمانێ رۆسی

[2] رێبازە ئەدەبیەكان، فەرهاد پیربال،ئەندێشە بۆ چاپ و بلاوكردنەوە، چاپی سێیەم، چاپخانەی شڤان،2004،ل30.

[3] افاق الرواية البنية و المؤثرات، محمد شاهين، مكتبة مدبولي، القاهرة، 2007،ص7.

[4] مەمێ ئالان، چیرۆك نڤیس، صالح عەلی گوللی و ئەنوەر قادر محەمەد ژ رێنووسا لاتینی وەرگەراندییە، چاپخانەی كوری زانیاری كورد، بەغدا، 1977، ل17.

[5] گۆتنێن مەزنان د هۆزانا جەگەرخوین دا، كۆڤان خانكی، چاپخانا ئازادی، دهۆك، 2008، ل74.

[6] الحكمة الكردية جمهرة من الامثال و الحكم الكردية، الدكتور بدرخان عبدالله السندي، وزارة الثقافة و الاعلام ، دار الثقافة و النشرة الكردية، بغداد، 1989، ص12.

[7] ئەدەبی فولكلۆریی كوردی، پرۆفیسۆر دوكتۆر شوكریە رەسوول، دەزگای موزیك و كەلەپووری كوردی، هەولێر، 2008، ل184.

[8] گۆلزار داستانا دیرۆكا بوسلمانەتیێ و ژیانا پێغەمبەری، ڤەهاندنا شێخ تاهرێ شۆشی 1917– 1962، بەرهەڤكرن: د. حمزە تاهر شۆشی، ژ وەشانێن ئێكەتیا نڤیسەرێن كورد، دهۆك، 2012، ل36.

تێبینی: ل دیماهیكا هەر دێرە شعرا ئەم وەكو نموونە وەردگرین تنێ دێ ژمارا لاپەری دەینین و ل پەراوێزێ ناڤێ ژێدەری نادەینین چونكە ئەڤ چاپە بۆ هەمی نمۆنێن ڤەكولینێ هاتیە ب كارئینان.

[9] رەنگڤەدانا گۆتنێن مەزنان د رۆخسار و ناڤەرۆكا هۆزانێن نالبەندیدا، خالیدە صدیق احمد، ناما ماستەرێ، ب سەرپەرشتیا د. عماد وەیسی خالد، زانكۆیا دهۆك، سكولا ئادابێ، 2013،ل77.

[10] گۆتنێت پێشینان ل دەڤەرا بادینان، كۆمكرن وەهبیا محەمەد سەعید یاسین، بەرهەڤكرن مەسعوود محەمەد سەعید یاسین، چاپخانا هاوا، دهۆك، 2006، ل92.

[11] گۆتنێت پێشییا د چەند لایەكێت ئابوری دا، نزار محمد سعید، گۆڤاری كاروان، ئەمینداریی گشتی رۆشنبیری و لاوان، ژ 24، 1984، ل31.

[12] فەرهەنگا گۆتنێن پێشییان، چیا مازی، ئەڤراز حسێن ژ لاتینی ڤەگۆهازتییە، دەزگەها سپیرێز یا چاپ و وەشانێ، چاپخانا حەجی هاشم–هەولێر، 2006، ل528.

[13] گولزاراچاندنا شێخ تاهرێ شووشی، بەرهەڤكرن:حەمزە تاهر شووشی، بەرگێ ئێكێ، ژ بەلاڤكرنا ئەمینداریا گشتی یا روشنبیری و لاوان ل دەڤەرا كوردستانێ،چاپخانەی روشنبیری و لاوان، 1987، ل10.

[14] ژ پەندێن ئەلمانی، حجی جعفر، چاپخانا كولیژا شەریعەتێ، كوردستان، دهۆك، ل9.

[15] دو مراری ژ گەنجینا فولكلۆرێ كوردی، پێزانێ ئالیخانی، بەرگێ ئێكێ، جلدێ ئێكێ، چاپخانەی رۆشنبیری و لاوان، هەولێر، 1985، ل75.

[16] گوتنێت مەزنان ل دەڤەرا بەهدینان، حجی جعفر، چاپخانا علاو، الوزیریە، بغداد، 1986، ل ل28.

[17] مشتاخا چیا ژ گۆتنێن پێشیا، مەلا مەحموودێ دێرشەوی، چاپخانا شەفیق، بەغداد،1980،ل122.

[18] پەندی پێشینان و قسەی نەستەقی شەبەك، هەردەوێل كاكەیی، ئینستیتیوتی كەلەپوری كورد، چاپخانەی ئاراس هەولێر، 2008، ل121.

[19] مشتاخا چیا ژ گۆتنێن پێشیا، مەلا مەحموودێ دێرشەوی، چاپخانا شەفیق، بەغداد،1980،ل296.

[20] 2008 گۆتنێن مەزنان ل سالا2008، خالد حاجی ئاكرەیی، چاپا دووێ، چاپخانا پاك، 2010، ل51.

[21] مشتاخا چیا ژ گۆتنێن پێشیا، مەلا مەحموودێ دێرشەوی، چاپخانا شەفیق، بەغداد،1980، ل225.

[22] پەندی پێشینان لە شیعری كوردیدا، كەریم شارەزا، لە چاپكراوەكانی كۆری زانیاری كورد، بەغداد، 1976، ل50.

[23] ئەدەبی فولكلۆریی كوردی–بەشی دووەم، دوكتۆر شوكریە رەسول ئیبراهیم، چاپخانەی زانكۆی سەلاحەددین، 1984، ل75.

[24] گوارەی كوردەواری پەندو قسەی پیشینیان، كردی–فارسی، دكتر علی رخزادی، انتشارا كردستان، سنندج، 1385، ل196.

[25] ، پەندنامەی ئاوارە لە ووتە بەنرخەكانی باوو باپیرانە، محمدی ملا قادر، چاپخانەی خەبات، 1985، ل134.

[26] پەندی پێشینان، شێخ محەممەدی خاڵ، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم،چاپی سێیەم، سلێمانی، 2000، ل546.

[27] كامەران موكری، ئەدەبی فۆلكلۆریی كوردی– بەشی یەكەم، چاپخانەی زانكۆی سەلاحەددین، 1984، ل35.

[28] ، مشتاخا چیا ژ گۆتنێن پێشیا، مەلا مەحموودێ دێرشەوی ل243.

[29] پەندی كوردی، عومەر شێخەللا دەشتەكی، چاپخانەی پاك، چاپی یەكەم، بەرگی چوارەم، هەولێر، 2002، ل15.

[30] فتح الباري شرح صحيح البخاري، أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل العسقلاني الشافعي، **13**جزء،دار المعرفة، بيروت، **1379**،ص**9/135**.

[31] بهارا دلا، مەلا خەلیلێ مشەختی، دەزگەها سپیرێز یا چاپ و وەشانێ، چاپخانا حەجی هاشم–هەولێر، دهۆك،2006، ل43.

[32] زبیر تیلەری ئاكنجیێ زاخۆیە و ژیێ وی نێزیكی 60 سالیە.

[33] پەندی كوردی، حەمید رەشاش، لەبلاوكراوەكانی ئەكادیمیای كوردی، هەولێر، 2010، ل90.

[34] گۆتنێت مەزنا ب زمانێ باڤ و كالا، مراد علي حامد، چاپخانا زانا، دهۆك، 2006، ل35.

[35] كانی، ئەحمەد قەرەنی، 1984، ل13.

[36] پەندی كوردی، عومەر شێخەڵا دەشتەكی، بەرگی یەكەم، چاپی یەكەم، چاپخانەی كوردستان-هەولێر،1972، ل38.

[37] كانی، ئەحمەد قەرەنی، پرتا یەكێ، بغداد، 1984، ل14.

[38] گوتنێت مەزنا نەخشێت كەڤرانە، نیهاد سەعدوللاه، چاپخانا زانكۆیا دهۆك، 2009، ل20.

[39] كۆمەڵە تێكستی فولكلۆری كوردی، پرۆفیسۆر قەناتی كوردۆ، هێنانە سەر رێنوسی كوردی و ساغكردنەوە و وشە لێكدانەوە: شوكور مستەفا و ئەنوەر قادر محەمەد، پێشەكی: د.ئەورەحمانی حاجی مارف، چاپخانەی كوری زانیاری كورد-بەغدا، 1976، ل228.

[40] گۆتن و جڤاك، عائیشە محمد عەلی، بلاوكراوەكانی ئاراس ،چاپی یەكەم، هەولێر، 2006، ل69.

[41] گەنجینە و كەلتووری كوردی، حەمید گەردی، بەرێوەبەرایەتی چاپخانەی رۆشنبیری، هەولێر، 2005، ل107.

[42] مەم و زینا ئەحمەدێ خانی، تەحسین ئیبراهیم دۆسكی، دەزگایێ سپیرێز یێ چاپ و بەلاڤكرنێ، چاپخانا حاجی هاشم، هەولێر،2008، ل43.

[43] ضرب المثلهای كردی، جعفر جعفر زادة، انتشارات طارق بستان، كرمانشاه، 1385، ل11.

[44] چەند گۆتن و پەژنێن كوردان ژ دەڤەرا بادینان، نزار محمد سعید، وەشانێن ئێكەتیا نڤیسەرێن كورد-دهۆك، 2011، ل125.

[45] گولزار، كۆمكرن: شوكت ئاڤدەل، شرۆڤەكرن:مسعود سەرنی، چاپخانا خەبات، 1991، ل207.

[46] پەندە باوەكان، كاروان عوسمان، لەبلاوكراوەكانی خانەی چاپ و پەخشی رێنما، چاپی یەكەم، چاپەمەنی گەنج، سلێمانی، 2008، ل105.

[47] پەندی پێشینانی كورد، عەلی معروف شارەزووری، بەرگی یەكەم، چاپی یەكەم، ئەمینداریێتی گشتی رۆشنبیری و لاوانی ناوچەی ئۆتۆنۆمی، چاپخانەی الحوادث، بەغدا-1981، ل39.

[48] گۆتنێت مەزنان و ئیدیۆم ل چیایێ شنگالێ، عەبدوللا عەلی شنگالی، ئەنستیتۆیا كەلەپوورێ كوردی، چاپخانە:شڤان،سلێمانی، 2010، ل83.

[49] پەندی پێشینانی كورد، عەلی معروف شارەزووری، بەرگی یەكەم، چاپی یەكەم، ئەمینداریێتی گشتی رۆشنبیری و لاوانی ناوچەی ئۆتۆنۆمی، چاپخانەی الحوادث، بەغدا-1981، ل112.

[50] گەریانەك ب لەز دناڤ پەندێن كوردی دا، حەجی جەعفەر، گۆڤارا پەیڤ، ئێكەتییا نڤیسەرێن كورد تایێ دهۆك، ژ36، 2006، ل8-13.

[51] پند پیشینیان با رسم الخط كردی و لاتینی و شرح فارسی، سید عبدالحمید حیرت سجادی، مركز نشر فرهنگ و ادبیات كردی انتشارات صلاح الدین ایوبی، چاپ اول، ارومیه، 1369، ل134.

[52] پرۆڤەربەس، تاووسپارێز، گۆڤارا هاوار، هەژمار 46،تیرمەها 1942، هاوار ج 2، هەژمار 24- 57(1934-1943)، وەشانێن كۆمبوندا كاوا بۆ چاندا كوردی، چاپا یەكەم، چاپخانا پەروەردە، ئەربیل-كوردستان، 2001، ل1042.

[53] امثال و حكم كردی، قادر فتاحی قاضی، انتشارات دانشكاه تبریز، 1375، ل303.

[54] پەندی پێشینان و قسەی نەستەقی كوردی، د. شوكریە رەسوول ئیبراهیم، وەرگێران: دكتور شوكریە رەسوول و جلال تەقی، لە چاپكراوەكانی ئەمینداریێتی ی رۆشنبیری و لاوانی ناوچەی كوردستان، هەولێر، 1984، ل84.

[55] گۆتنێن پێشیان و ئیدیۆمێن كوردی، ئەزیز خەمجڤین، ئەنیستیتوویا كەلەپورێ كوردی، بەرێوەبەرایەتی چاپ و بەلاوكردنەوەی سلێمانی، ژمارا بەلاڤكرنێ 130، چاپا ئێكێ، چاپخانا كەمال، سلێمانی، ل49.

[56] گۆتنێت پێشینان ل دەڤەرا بادینان، كۆمكرن وەهبیا محەمەد سەعید یاسین،دهۆك، 2006 ،ل131.

[57] پەندی كوردی لە باخچەی گەردی، حەمید گەردی، بەرێوەبەرایەتی چاپخانەی رۆشنبیری، هەولێر، 2006، ل231.

[58] گولچن ژ زارگۆتنا كوردا، ئوردیخانێ جەلیل و جەلیلێ جەلیل، عبدالكریم فندی دوسكی ژ تیپێن سلاڤی وەرگەراندییە، كوماری عیراق، وەزارەتی رۆشنبیری و راگەیاندن، دەزگای رۆشنبیری و بلاوكردنەوەی كوردی، بەغدا، 1988، ل35.

[59] كومەلێك پەند و ئیدیۆمی كوردی، زەكیە رەشید محەمەد ئەمین، وەزارەتی رۆشنبیری و لاوان، بەرێوەبەرایەتی چاپ و بلاوكردنەوەی سلێمانی، 2011، ل183.

[60] گۆلبژێرێك لە پەندی كوردی، هۆشیار نوری لەك، لە بلاوكراوەكانی نوالەی نوێ، چاپخانەی چوار چرا، هەولێر، 2006، ل105.

[61] مشتاخا چیا ژ گۆتنێن پێشیا، مەلا مەحمودێ دێرشەوی، چاپخانا شەفیق، بەغداد،1980،ل280.

[62] گوتنێت مەزنان ل دەڤەرا بەهدینان، حجی جعفر، چاپخانا علاو، الوزیریە، بغداد، 1986، ل 132.

[63] پەند و شیرەت، شێخ تاهرێ شۆشی، هەلبژارتن و بەرهەڤكرنا حەمزە تاهر شۆشی، چاپا ئێكێ، چاپخانا خەبات، دهۆك، 1997، ل73.

[64] بعض الشائع من المثل الكردي العربي المقارن، أحمد جزراوي، دارسبیریزللنشر، مطبعة خاني،دهوك، 2008، ص103.

ژێدەر:

قورئانا پیرۆز

ب زمانێ كوردی:

- ئەدەبی فولكلۆریی كوردی-بەشی دووەم، دوكتۆر شوكریە رەسول ئیبراهیم، چاپخانەی زانكۆی سەلاحەددین، 1984.
- ئەدەبی فولكلۆریی كوردی، پرۆفیسۆر دوكتۆر شوكریە رەسوول، دەزگای موزیك و كەلەپووری كوردی، هەولێر، 2008.
- بهارا دلا، مەلا خەلیلێ مشەختی، دەزگەها سپیرێز یا چاپ و وەشانێ، چاپخانا حەجی هاشم-هەولێر، دهۆك،2006.
- پەندی كوردی، عومەر شێخەللا دەشتەكی، چاپخانەی پاك، چاپی یەكەم، بەرگی چوارەم، هەولێر، 2002.
- پەندی كوردی، عومەر شێخەڵا دەشتەكی، بەرگی یەكەم، چاپی یەكەم، چاپخانەی كوردستان-هەولێر،1972.
- پەندی كوردی، حەمید رەشاش، لەبلاوكراوەكانی ئەكادیمیای كوردی، هەولێر، 2010.
- پەندی كوردی لە باخچەی گەردی، حەمید گەردی، بەرێوەبەرایەتی چاپخانەی رۆشنبیری، هەولێر، 2006.
- پەندی پێشینانی كورد، عەلی معروف شارەزووری، بەرگی یەكەم، چاپی یەكەم، ئەمینداریێتی گشتی رۆشنبیری و لاوانی ناوچەی ئۆتۆنۆمی، چاپخانەی الحوادپ، بەغدا-1981.
- پەندی پێشینانی كورد، عەلی معروف شارەزووری، بەرگی یەكەم، چاپی یەكەم، ئەمینداریێتی گشتی رۆشنبیری و لاوانی ناوچەی ئۆتۆنۆمی، چاپخانەی الحوادپ، بەغدا-1981
- پەندی پێشینان، شێخ محەممەدی خاڵ، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم،چاپی سێیەم، سلێمانی، 2000.
- پەندی پێشینان و قسەی نەستەقی كوردی، د. شوكریە رەسووڵ ئیبراهیم، وەرگێران: دكتور شوكریە رەسووڵ و جلال تەقی، لە چاپكراوەكانی ئەمینداریێتی ی رۆشنبیری و لاوانی ناوچەی كوردستان، هەولێر، 1984.
- پەندی پێشینان و قسەی نەستەقی شەبەك، هەردەوێڵ كاكەیی، ئینستیتیوتی كەلەپوری كورد، چاپخانەی ئاراس هەولێر، 2008.
- پەندی پێشینان لە شیعری كوردیدا، كەریم شارەزا، لە چاپكراوەكانی كۆری زانیاری كورد، بەغداد، 1976.
- پەندنامەی ئاوارە لە ووتە بەنرخەكانی باوو باپیرانە، محمدی ملا قادر، چاپخانەی خەبات، 1985.
- پەندە باوەكان، كاروان عوسمان، لەبلاوكراوەكانی خانەی چاپ و پەخشی رێنما، چاپی یەكەم، چاپەمەنی گەنج، سلێمانی، 2008.
- پەند و شیرەت، شێخ تاهرێ شۆشی، هەلبژارتن و بەرهەڤكرنا حەمزە تاهر شۆشی، چاپا ئێكێ، چاپخانا خەبات، دهۆك، 1997.
- چەند گۆتن و پەژنێن كوردان ژ دەڤەرا بادینان، نزار محمد سعید، وەشانێن ئێكەتیا نڤیسەرێن كورد-دهۆك، 2011.
- دو مراری ژ گەنجینا فولكلۆرێ كوردی، پێزانێ ئالیخانی، بەرگێ ئێكێ، جلدێ ئێكێ، چاپخانەی رۆشنبیری و لاوان، هەولێر، 1985.
- رێبازە ئەدەبیەكان، فەرهاد پیربالێ،ئەندێشە بۆ چاپ و بلاوكردنەوە، چاپی سێیەم، چاپخانەی شڤان،2004.
- ژ پەندێن ئەلمانی، حجی جعفر، چاپخانا كولیژا شەریعەتێ، كوردستان، دهۆك.
- فەرهەنگا گۆتنێن پێشییان، چیا مازی، ئەڤراز حسێن ژ لاتینی ڤەگۆهازتییە، دەزگەها سپیرێز یا چاپ و وەشانێ، چاپخانا حەجی هاشم-هەولێر، 2006.
- كومەڵێك پەند و ئیدیۆمی كوردی، زەكیە رەشید محەمەد ئەمین، وەزارەتی رۆشنبیری و لاوان، بەرێوەبەرایەتی چاپ و بڵاوكردنەوەی سلێمانی، 2011.
- كۆمەلە تێكستی فولكلۆری كوردی، پرۆفیسۆر قەناتی كوردۆ، هێنانە سەر رێنوسی كوردی و ساغكردنەوە و وشە لێكدانەوە: شوكور مستەفا و ئەنوەر قادر محەمەد، پێشەكی: د.ئەورەحمانی حاجی مارف، چاپخانەی كوری زانیاری كورد-بەغدا، 1976.
- كانی، ئەحمەد قەرەنی، پرتا یەكێ، بغداد، 1984.
- كامەران موكری، ئەدەبی فۆلكلۆریی كوردی- بەشی یەكەم، چاپخانەی زانكۆی سەلاحەددین، 1984.
- گولچن ژ زارگۆتنا كوردا، ئوردیخانێ جەلیل و جەلیلێ جەلیل، عبدالكریم فندی دوسكی ژ تیپێن سلاڤی وەرگەراندییە، كوماری عیراق، وەزارەتی رۆشنبیری و راگەیاندن، دەزگای رۆشنبیری و بلاوكردنەوەی كوردی، بەغدا، 1988.
- گولزارراچاندنا شێخ تاهرێ شووشی، بەرهەڤكرن:حەمزە تاهر شووشی، بەرگێ ئێكێ، ژ بەلاڤكرنا ئەمینداریا گشتی یا روشنبیری و لاوان ل دەڤەرا كوردستانێ، چاپخانەی روشنبیری و لاوان، 1987.
- گولزار، كۆمكرن: شوكت ئاڤدەل، شرۆڤەكرن:مسعود سەرنی، چاپخانا خەبات، 1991.
- گۆلزار داستانا دیرۆكا بوسلمانەتیێ و ژیانا پێغەمبەری، ڤەهاندنا شێخ تاهرێ شۆشی 1917- 1962، بەرهەڤكرن: د. حمزە تاهر شۆشی، ژ وەشانێن ئێكەتیا نڤیسەرێن كورد، دهۆك، 2012.
- گۆلبژێرێك لە پەندی كوردی، هۆشیار نوری لەك، لە بلاوكراوەكانی نوالەی نوێ، چاپخانەی چوار چرا، هەولێر، 2006.
- گۆتنێن مەزنان د هۆزانا جەگەرخوین دا، كۆڤان خانكی، چاپخانا ئازادی، دهۆك، 2008.

- گۆتنێن پێشیان و ئیدیۆمێن كوردی، ئەزیز خەمجڤین، ئەنیستیتوویا كەلەپوریٚ كوردی، بەرێوەبەرایەتی چاپ و بەلاوكردنەوەی سلێمانی، ژمارا بەلاڤكرنیٚ 130، چاپا ئێكیٚ، چاپخانا كەمال، سلێمانی.
- گۆتنێت مەزنان و ئیدیۆم ل چیاییٚ شنگالیٚ، عەبدولـلا عەلی شنگالی، ئەنستیتۆیا كەلەپووریٚ كوردی، چاپخانە: شڤان، سلێمانی، 2010.
- گوتنێت مەزنان ل دەڤەرا بەهدینان، حجی جعفر، چاپخانا علاو، الوزیریه، بغداد، 1986.
- گوتنێت مەزنا نەخشێت كەڤرانە، نیهاد سەعدولـلاه، چاپخانا زانكۆیا دهۆك، 2009.
- گۆتنێت مەزنا ب زمانیٚ باڤ و كالا، مراد علی حامد، چاپخانا زانا، دهۆك، 2006.
- گۆتنێت پێشینان ل دەڤەرا بادینان، كۆمكرن وەهبیا محەمەد سەعید یاسین، بەرهەڤكرن مەسعوود محەمەد سەعید یاسین، چاپخانا هاوا، دهۆك، 2006.
- گۆتن و جڤاك، عائیشە محمد عەلی، بلاوكراوەكانی ئاراس ،چاپی یەكەم، هەولێر، 2006.
- گوارەی كوردەواری پەندو قسەی پیشینیان، كردی-فارسی، دكتر علی رخزادی، انتشارا كردستان، سنندج، 1385.
- گەنجینە و كەلتووری كوردی، حەمید گەردی، بەرێوەبەرایەتی چاپخانەی رۆشنبیری، هەولێر، 2005.
- مشتاخا چیا ژ گۆتنێن پێشیا، مەلا مەحمودیٚ دێرشەوی، چاپخانا شەفیق، بەغداد،1980.
- مەمیٚ ئالان، چیرۆك نڤیس، صالح عەلی گوللی و ئەنوەر قادر محەمەد ژ رێنووسا لاتینی وەرگەراندییە، چاپخانەی كوری زانیاری كورد، بەغدا، 1977.
- مەم و زینا ئەحمەدیٚ خانی، تەحسین ئیبراهیم دۆسكی، دەزگاییٚ سپیرێز بیٚ چاپ و بەلاڤكرنیٚ، چاپخانا حاجی هاشم، هەولێر،2008.
- 2008 گۆتنێن مەزنان ل سالا2008، خالد حاجی ئاكرەیی، چاپا دوویٚ، چاپخانا پاك، 2010.

پەرتۆك ب زمانیٚ رۆسی:

- فولكلۆریٚ رۆسی، ن.ی.كرافتسوف و س.غ. لازوتین، موسكۆ، 1977، ل75.

پەرتۆك ب زمانیٚ عەرەبی:

- افاق الروایة البنیة و المؤثرات، محمد شاهین، مكتبة مدبولي، القاهرة، 2007.
- بعض الشائع من المثل الكردي العربي المقارن، أحمد جزراوي، دارسبیریزللنشر، مطبعة خاني، دهوك، 2008.
- الحكمة الكردية جمهرة من الامثال و الحكم الكردية، الدكتور بدرخان عبدالله السندي، وزارة الثقافة و الاعلام ، دار الثقافة و النشرة الكردية، بغداد، 1989.
- فتح الباري شرح صحيح البخاري، أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل العسقلاني الشافعي، 13جزء،دار المعرفة، بيروت، 1379.

پەرتۆك ب زمانیٚ فارسی:

- امثال و حكم كردی، قادر فتاحی قاضی، انتشارات دانشكاه تبریز، 1375.
- پند پیشینیان با رسم الخط كردی و لاتینی و شرح فارسی، سید عبدالحمید حیرت سجادی، مركز نشر فرهنگ و ادبیات كردی انتشارات صلاح الدین ایوبی، چاپ اول، ارومیه، 1369.
- ضرب المثلهای كردی، جعفر جعفر زادة، انتشارات طارق بستان، كرمانشاه، 1385.

نامێن ئەكادمی:

- رەنگڤەدانا گۆتنێن مەزنان د رۆخسار و ناڤەرۆكا هۆزانێن نالبەندیدا، خالیدە صدیق احمد، ناما ماستەریٚ، ب سەرپەرشتیا د. عماد وەیسی خالد، زانكۆیا دهۆك، سكولا ئادابیٚ، 2013.

گۆڤار ب زمانیٚ كوردی:

- پرۆڤەربەس، تاووسپارێز، گۆڤارا هاوار، هەژمار 46،تیرمەها 1942، هاوار ج 2، هەژمار 24- 57(1934-1943)، وەشانێن كۆمبەندا كاوا بۆ چاندا كوردی، چاپا یەكەم، چاپخانا پەروەردە، ئەربیل-كوردستان، 2001.
- گۆتنێت پێشییا د چەند لایەكێت ئابوری دا، نزار محمد سعید، گۆڤاری كاروان، ئەمینداریی گشتی رۆشنبیری و لاوان، ژ 24، 1984.
- گەریانەك ب لەز دناڤ پەندێن كوردی دا، حەجی جەعفەر، گۆڤارا پەیف، ئێكەتییا نڤیسەرێن كورد تاییٚ دهۆك، ژ36، 2006.

ملخص البحث:

يتناول هذ البحث الموسوم ب (الحكم و الامثال في گۆلزار للشيخ طاهر الشوشي) تجسيد الحكم و الامثال في –گۆلزار– الذي يضم حوالي 10000 عشرة الاف بيت شعري و يجري الحديث فيها عن سيرة حياة الرسول و تاريخ اسرته و عن الاسلام حتى السنة الخامسة من الهجرة النبوية. يضم هذا العمل بين دفته الكثير من النصائح و المواعظ، و المكتوبة بلغة الناس البسطاء بحيث يفهمه كل واحد و يستفيد منه. لقد وضعت الحكم و الامثال للناس و بلغتهم، اذ يوجد الكثير منها في –گۆلزار–. هذه الامثال المأخوذة من الفلكلور الكوردي بصورة مباشرة أم غير مباشرة و وجدت تعبيرا لها في الشعر.

لقد جرى الحديث في البحث عن الحكم و الامثال و تجسيدها في الشعر الكردي و بايجاز، ثم تم تبيان توظيفها و بصورة مفصلة في گۆلزار.

***مفتاح الكلمات:** گۆلزار، الادب الكلاسيكي، فولكلور، الحكم و الامثال.*

Abstract

The present research entitled (The proverbs in “Gulzar “for the author Taher Shoshi) deals with the embodiment of proverbs in “Gulzar “which contains about 10000 lines of poetry. This poetry investigates the life of Prophet Mohammed, the history of his family and the Islam religion until the fifth year of Prophet Immigration. This work implies a lot of advises and sermons written in language of layman’s by which everyone can understand and make use of it.

The proverbs have been written for the people in their language and many of prudence and proverbs can be found in Gulzar. The proverbs which are taken from Kurdish folklore whether directly or indirectly have expression in poetry. The role and embodiment of proverbs in Kurdish poetry have been briefly investigated. And the way in which these proverbs have been employed in Kurdish poetry have been investigated in details.

***Key words:** “Gulzar”, classic poetry, proverbs, folklore.*